

KİTLESEL PANİK, DAYANIŞMA, ÇATIŞMA VE TOPLUMSAL CİNSİYET EKSENİNDE AFET SOSYOLOJİSİ

*Sociology of Disaster on the Axis of Mass Panic, Solidarity,
Conflict and Gender*

Hasan YENİÇIRAK*
Betül DURMAZ YURT**

ÖZ: Afet genellikle fiziksel bir olgu olarak değerlendirilmektedir. Ancak, afetler fiziksel olgu olduğu kadar toplumsal bir olgudur. Afetlerin toplumsal bir olgu olması ise onun sosyolojik perspektiften incelenmesini gerekli kılmaktadır. Afetler yarattığı krizlerle, modern toplumun krizlerine çözüm bulma arayışıyla ortaya çıkan sosyoloji için adeta bir toplumsal laboratuvar olma niteliğine sahiptir. Bu gerçeklikten hareketle, bu çalışma afetleri belli başlı sosyolojik kavramlar eşliğinde incelemektedir. Çalışmada, afetlerin sosyolojik değerlendirilmesi konusunda sıklıkla başvurulan kavramlardan kitlesel panik, dayanışma, çatışma ve toplumsal cinsiyet bağlamına yer verilmektedir. Afetlere yönelik bu sosyolojik değerlendirmeler, afetlerin tek bir boyutunun olmadığını, aynı anda birbirine tezatlık teşkil edebilecek durumların da söz konusu olabileceğini göstermektedir. Kitlesel paniğe odaklanan araştırmalarda, afetlerin hemen akabinde ortaya çıkan ilk tepkinin kitlesel panik olduğu, bu durumun da toplumsal çözülmeye yol açtığı vurgulanırken; dayanışma eksenine odaklanan araştırmalarda depremin hemen akabinde ortaya çıkan davranış örüntüsünün daha çok yardımlaşma olduğu, afetlerin insanlarda güçlü özgecil normların ortaya çıkmasına yol açtığı vurgulanmaktadır. Çatışma ekseninde değerlendirmeye odaklanan çalışmalarda ise çoğunlukla çıkarlar ve afetin politik boyutu ele alınmakta, suçun paylaşılması ve kaynakların tahsis edilmesi noktasında çatışmanın kaçınılmaz olacağı vurgulanmaktadır. Afetin kadın ve erkek üzerindeki etkilerini toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında ele alan çalışmalarda da kırılabilirlik yaklaşımından hareketle kadınlarla erkeklerin afetten eşit düzeyde etkilenmediği, kadınların çoğunlukla dezavantajlı konumda olduğu vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Afet, Kitlesel Panik, Dayanışma, Çatışma, Toplumsal Cinsiyet

* Dr., Kırklareli Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Kırklareli, hasanyenicirak@klu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8769-6669

** Dr., Siirt Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Siirt, betul.dyurt@siirt.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5729-4896

© Copyright 2023 TÜEF Dergisi

Geliş Tarihi / Received: 26.12.2023
Kabul Tarihi / Accepted: 28.05.2024
Yayın Tarihi / Published: 31.07.2024

ABSTRACT: When it comes to disaster situations, disasters are mostly considered to be physical phenomena. However, disasters are a social phenomenon as well as a physical phenomenon. The fact that disasters are a social phenomenon requires examining them from a sociological perspective. Disasters, with the crises they cause, are like a social laboratory for sociology, which emerges with the search for solutions to the crises of modern society. Based on this reality, the present study examines disasters in the context of certain sociological concepts. In the study, disaster readings on the axis of mass panic, solidarity, conflict and gender, which are frequently used concepts in the sociological evaluation of disasters, are included. These sociological perspectives on disasters explain how disasters do not have a single dimension but can lead to situations that may conflict with each other simultaneously. While in studies focusing on mass panic, it is emphasized that the first reaction immediately after disasters is mass panic, which leads to social disintegration; in studies focusing on solidarity, it is emphasized that the behavioral pattern that emerges immediately after the earthquake is more cooperation and that disasters lead to strong altruistic norms in people. In studies focusing on evaluation on the axis of conflict, interests and the political dimension of the disaster are discussed, and it is emphasized that conflict will be inevitable in the allocation of blame and the allocation of resources. Studies examining the effects of disaster on men and women in the context of gender roles, based on the vulnerability paradigm, it is emphasized that women and men are not equally affected by disasters and that women are mostly in a disadvantaged position.

Keywords: Disaster, Mass Panic, Solidarity, Conflict, Gender

Cite as / Atf: YENİÇIRAK, H., YURT, B. D. (2024). Kitlesele Panik, Dayanışma, Çatışma ve Toplumsal Cinsiyet Ekseninde Afet Sosyolojisi. Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 14(28), 181-200. <https://doi.org/10.33207/trkede.1410022>

Yayım Tarihi	31 Temmuz 2024
Hakem Sayısı	Ön İnceleme: (Editör-Yayın Kurulu Üyesi) İçerik İncelemesi: İki Dış Hakem
Değerlendirme	Çift Körleme
Benzerlik Taraması	Yapıldı
Etik Bildirim	tuefdergisi@trakya.edu.tr
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.
Telif Hakkı/Lisans:	Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi'nde yayımlanan makaleler https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/ tarafından lisanslanır.

Date of Publication	31 July 2024
Reviewers	A Internal (Editor board member) Content review: Two External
Review Reports	Double-blind
Plagiarism Checks	Yes
Complaints	tuefdergisi@trakya.edu.tr
Conflicts of Interest	The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest.
Grant Support	No funds, grants, or other support was received.
Copyright & License	Trakya University Journal of Faculty of Letters is licensed under Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Giriş

Fiziksel bir olgu olan afetler aynı zamanda sosyal bir olgudur bu nedenle afetlerin sosyolojik yönde ele alınması gerekmektedir. Afetler, tarihin her döneminde insan ve toplum hayatında çok büyük kırılmalara ve dönüşümlere yol açmıştır ancak afetlerin sosyolojik kavramlarla bilimsel olarak ilk kez ele alınışı modern dönemde olmuştur (Drabek, 2017: 139). Spesifik olarak tarihlendirmek gerekirse, Voltaire'in 1755'teki Lizbon Depremi'ni ve etkilerini sosyal ve kültürel unsurlara değinerek açıklamasıyla, afetler sosyal bilimlerin bir konusu haline gelmiştir (Dynes, 2000: 97).

Afetlere sosyal bilimsel bir bakış ile birlikte afetlere yaklaşım da değişmiştir. Modern öncesi dönemde afetler doğa üstü olaylara atfedilerek açıklanmıştır. Afetler daha çok Tanrı'nın bir eylemi olarak görülmüştür (Furedi, 2007: 482-483). Ancak modern dönemle birlikte bu yaklaşım, yerini bilimsel yaklaşıma bırakmıştır. Modern dönemde afetler artık tanrısal bir olay olarak değil, bilimsel akıl ile anlaşılabilen ve açıklanabilen bir doğa olayı olarak görülmeye başlanmıştır (Drabek, 2017: 139). Yirminci yüzyılda ise yeni bir afet algısı ortaya çıkmaya başladı. Modern dönemde doğanın eylemi olarak görülen afetler, Quarantelli'nin de belirttiği gibi yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren kaynağı insan olan ve sosyal sistemi zayıflatan bir felaket olarak algılanmaya başlamıştır (akt. Furedi, 2007: 483).

Basit bir örnekle açıklamak gerekirse, büyük sermayedarların ekonomik çıkarları uğruna doğayla girdikleri mücadele ya da hükümet yetkililerin politik ve ekonomik çıkarları uğruna yürürlüğe koydukları ya da koymadıkları uygulamalar artık afetlerin önemli bir kaynağı olarak görülmeye başlanmıştır.

Afetlerin sosyal sistemi zayıflatan bir felaket olarak algılanması, onun farklı disiplinlerden incelenmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Gray ve Oliver'in (2001) belirttiği gibi, modern çağın çevresel felaketler çağı olduğu düşünüldüğünde, bu gereklilik elzem hal almaktadır. Bu düşünceden hareketle, bu çalışma afet olgusunu sosyolojik perspektiften incelemektedir. Afetler Dynes ve Drabek (1994: 7) ile Tierney'in (2007: 504) de işaret ettiği gibi sosyolojinin hemen hemen tüm alt dalları için benzersiz laboratuvar niteliğine sahiptir. Afetleri sosyolojik perspektiften incelerken çalışmanın belli başlı alanlarla sınırlanması gerekmektedir. Buna göre, "kitlesel panik"¹, "dayanışma", "çatışma" ve "toplumsal cinsiyet" ekseninde afet olgusu incelenecektir. Sınırları bu şekilde çizilen çalışmada afetler, ilk olarak kitlesel panik ekseninde ele alınacaktır.

Kitlesel Panik Ekseninde Afet Okuması

On sekizinci yüzyılda sosyal bilimlerin konusu haline gelen afetlerin sosyolojik incelemesi yirminci yüzyılın ilk yarılarında ortaya çıkmıştır. Afetlerin sosyolojik incelemesini ele alırken özellikle iki isme dikkat çekilmesi gerekmektedir: Samuel Prince ve Pitirim Sorokin. Nitekim, Dynes (1988: 102-103) da afet sosyolojisinin iki kurucu babası olarak Samuel Prince'e ve Pitirim Sorokin'e işaret etmektedir. Prince'in Halifax limanı yakınlarında meydana gelen bir patlama üzerine yaptığı çalışma, afet sosyolojisi üzerine yapılan ilk ampirik çalışma olarak kabul edilmektedir. Prince (1920) bu çalışmada toplumsal ve örgütsel etkileşimleri inceleyerek afet öncesi ve afet sonrası mukayesesi yapmış, afet sonrasında örgütsel faaliyetlerin iyileştirilmesine daha fazla özen gösterildiğini tespit etmiştir. Afet sosyolojisi üzerine ilk teorik çalışma ise *Man and Society in Calamity* adıyla Sorokin'e aittir. Sorokin (1942) bu çalışmasıyla afetlerin bireyleri hem psikolojik hem de sosyolojik ve kültürel açıdan etkileyebildiğini ele almıştır.

Prince ve Sorokin'in çalışmalarıyla başlayan afetlere sosyolojik ilgi, 1950'lerde yoğunlaşmaya başlamıştır. 1950'lerde yoğunlaşmaya başlayan

¹ Kitlesel panik, afet dönemlerinde bireylerin psikolojik, sosyolojik ve fizyolojik etkileniminin ifade edilmesinde kullanılan bir kavramdır. Sonraki sayfada Strauss (1944) ve Quarantelli'nin (1954) ifadeleriyle daha detaylı açıklanacaktır.

afetlere bu sosyolojik ilgi ise ilk olarak kitlesel panik ekseninde şekillenmiştir (Quarantelli ve Dynes, 1977: 30; Drury vd., 2009: 487). İlk çalışmalardan olan Strauss (1944) ile Killian vd. (akt. Quarantelli ve Dynes, 1977: 30), afetlerin hemen akabinde ortaya çıkan davranış örüntülerinin yaygın olarak panik, kişisel çöküntü, anti sosyal davranışlar olduğunu vurgulamışlardır. Bu bakış açısına göre, afetler bireyler arasında kontrolsüz rekabet ortamını oluşturmaktadır. Afet zamanlarında bireyler birbirlerini, hayatta kalmalarının önündeki engel olarak gördüklerinden dolayı kitlesel panik her zaman bu sürece eşlik etmektedir (Strauss, 1944: 319).

Afetlere yönelik ilk sosyolojik ilgi olan kitlesel paniği ortaya çıkaran pek çok koşul bulunmaktadır. Strauss (1944: 324) bu koşulları üç kategoriye ayırmıştır: Fizyolojik, psikolojik ve sosyolojik. Sosyolojik faktörler açısından incelendiğinde, afet zamanlarında grup dayanışması parçalanır, kolektif bağlar çözülür, hayatta kalma endişesi ve bu endişenin yol açtığı panik olma durumu davranışları yönlendiren temel güdü haline gelir. Panik durumunda ise bir eylem birliğinden söz edilemez, başkalarıyla bir iş birliğinden bahsedilemez. Quarantelli'nin (1954: 270) de işaret ettiği gibi, afet dönemlerinde rutinleşmiş sosyal ilişkiler unutulur, sosyal normlar parçalanır; sosyal normlar parçalandığında, afet öncesinde yaygın şekilde benimsenen davranış kalıpları göz ardı edilir. Strauss (1944) ve Quarantelli'nin (1954) bu tespitlerine bakıldığında, afetlere yönelik birincil sosyolojik ilginin, Dynes'in (1997) de belirttiği gibi sapma ve sosyal patolojiye yönelik olduğu aşikârdır. Her ne kadar, 20.yy'ın son çeyreğinde bu bakış açısı büyük ölçüde reddedilse de bu bakış açısının afet çalışmalarında halen çok önemli çıkarımlara sahip olduğu gösterilmiştir (Drury vd., 2009: 488). Bu çıkarımlar Türkiye'de 6 Şubat 2023 tarihinde gerçekleşen 11 ili etkileyen ve resmi rakamlara göre elli bini aşkın kişinin ölümüyle sonuçlanan deprem için de geçerlidir. Depremden sonra kısa süreli de olsa yağma ve hırsızlık olayları gibi antisosyal davranışların görülmesi (Bozkurt, 2023: 89; Hak İnisiyatifi Derneği, 2023: 21), kitlesel panik bakış açısının afet sonrasındaki süreci anlamada ve açıklamada ne kadar geçerli olduğunu göstermektedir.

Afet üzerine yapılan ilk sosyolojik çalışmalar, afetlerin hemen akabinde ortaya çıkan ilk tepkinin kitlesel panik olduğunu, bu durumun da toplumsal çözülmeye yol açabileceğini vurgulamışlardır. Afetleri kitlesel panik olarak ele alan araştırmaların yanı sıra sosyolojik açıdan dayanışma bağlamında ele alan araştırmalar da literatürde yoğun olarak yer almaktadır. Dayanışma ekseninde şekillenen bu literatürün özünü karşılıklı yardımlaşma oluşturmaktadır. Afetin bu ikili doğası aslında Sorokin (1942: 159)

tarafından işaret edilmiştir. Sorokin afet zamanlarında “bazıları gaddarlaşır, bazıları yoğun şekilde toplumsallaşır; bazıları biyolojik, zihinsel ve ahlaki olarak parçalanır, bazıları kırılmayacak şekilde bütünleşir” derken aynı zamanda dayanışma boyutunu da açığa çıkarmıştır.

Afet dönemi sonrasında ortaya çıkan tüm gerçeklikler, toplumsal örgütlenmeyi değişime uğratmasının yanında, bireysel duygu düşünceleri ve davranışları da değişime uğratmaktadır. Bu sebeple de ilk dönemlerde baskın gelen psikolojik korku ve kaygılar sonrasında yerini dayanışma gibi prososyal davranışlara bırakabilmektedir.

Dayanışma Ekseninde Afet Okuması

1950’lerde afetlere yönelik ilk sosyolojik ilgi sürerken (Drury vd., 2009: 487-488), aynı zamanda afetin yeni bir sosyolojik okuması ortaya çıkmış ve kısa süre içerisinde de egemen anlatı haline gelmiştir. Afetin bu yeni sosyolojik okuması ile kitlesel paniğin temel varsayımları hedef alınmış; afet sonrası baskın görülen antisosyal davranışların yerini prososyal davranışların alması gerektiği belirtilmiştir. Kitlesel paniğin temel varsayımlarına karşı çıkan bu yeni afet okumasının hareket noktası ise toplumsal dayanışma olmuştur.

Dayanışma, afet çalışmalarındaki merkezi kavramdan biridir. Nitekim altmış yılı aşkın süredir afet üzerine yapılan pek çok sosyolojik çalışma da bunu açığa çıkarmıştır. Dayanışma eksenindeki afet literatürünün oluşmasında pek çok önemli düşünürden bahsedilebilir ancak, kitlesel panik temelinde bir afet okumasından dayanışma ekseninde bir afet okumasına geçişi sağlaması açısından özellikle değinilmesi gereken isim Fritz ve Williams’tır.

Fritz ve Williams (1957) dayanışma eksenindeki afet okumasına, afetin ilk sosyolojik okuması olan kitlesel panik düşüncesini tartışmaya açarak girmiştir. Fritz ve Williams’a (1957: 45) göre, dışarıdan bir gözlemci için afet bölgesindeki insanların sergiledikleri davranışlar kaotik görünebilir ve bu durum gözlemciyi, toplumun “paniğe kapıldığı” şeklinde bir sonuca götürebilir. Ancak bu yanlış bir değerlendirme olur çünkü Fritz ve Williams’a (1957: 45) göre, dışarıdaki gözlemcinin tanık olduğu şey panik değil düzensizliktir, topluluk düzeyinde koordinasyonsuz yürütülen faaliyetlerdir. Afet bölgesinde görülen toplumsal düzensizlik de bireyin irrasyonelliğini göstermez, aksine insanlar afet bölgesinde yardımlaşma gayesiyle bir araya gelir ve ortak faaliyette bulunurlar (Fritz ve Williams, 1957; Fritz, 1961).

“Kitlesele panik” okumasının eleştirisi tam da Fritz ve Williams’ın bu gözleminden, yani acil durumlarda kolektif davranışın bireysel rekabetten çok karşılıklı yardımlaşma çerçevesinde karakterize edildiği gözleminden doğmuştur. Nitekim, pek çok afet olaylarının sosyolojik açıdan en önemli sonucu da afetin hemen akabinde insanlar arasında toplumsal dayanışmanın artması olmuştur. Afetlerin yarattığı ortak ıstırap, öncesinde var olan sosyal ayrımların yıkılmasına ve büyük bir sevgi, cömertlik ve özgecil taşkınlıklara yol açar. Afetin yol açtığı yıkım ne kadar büyükse, ortaya çıkan birlik duygusu o kadar yüksektir (Drury vd., 2009: 499); afetin yol açtığı ölüm tehlikesi ne kadar büyükse, insanları bir araya getiren bağlılık duygusu o kadar yüksektir. Bu durum ise yukarıda belirtilen kitlesele panik yaklaşımının temel varsayımlarıyla çelişmektedir çünkü kitlesele panik yaklaşımında algılanan ölüm tehdidi ne kadar büyükse, birey o kadar rekabetçi davranış içerisinde yer almaktadır (Strauss, 1944; Quarantelli, 1954; Drabek, 2017).

Afet durumlarında kitlesele paniğin görece yokluğundan ve dayanışma eylemlerinin görece yoğunluğundan bahseden çalışmalar ise özellikle Durkheim’in fikirlerinden etkilenmişlerdir. Durkheim (2018: 153) afet durumlarını da içine alan aşırı istikrarsızlık dönemlerinin, insanları dayanışma içerisine soktuğunu ve sorumluluk almaya zorladığını belirtir. Durkheim’a (2018: 153) göre, aşırı istikrarsızlık dönemlerinde insanlar, toplumu normalleştirmek için iş birliği içerisine girerek bir dayanışma örneği sergilerler. Toplumsal dayanışma da böylece insanlar için koruyucu bir faktör olarak işlev görmektedir.

Durkheim’in afet ile dayanışma arasında kurduğu bu bağlantı başka çalışmalarda da görülmektedir. Örneğin, 11 Eylül olayları üzerine çalışan Collins (2004), 11 Eylül olaylarından sonra, yaklaşık 5-6 ay süren bir toplumsal dayanışmanın ortaya çıktığını belirtmiştir. Collins (2004: 55), Durkheim’in düşüncelerini yeniden dile getirircesine şöyle ifade etmiştir bu durumu: “dayanışmayı yaratan şey, sosyal etkileşimin ritüel yoğunluğundaki keskin artıştır. Çok sayıda insan, aynı olaya odaklanmakta ve ... kolektif bir ruh ortaya çıkarmaktadır”. Böylelikle, büyük çaplı trajik bir afetin ardından toplumsal dayanışmada çok önemli bir artış olmaktadır. Aynı şekilde, Hawdon ve Ryan (2011: 1366) da afet sonrasındaki dayanışma gösterilerinin hayatta kalanlara duygusal destek sağladığını ve mevcut toplumsal ağları güçlendirdiğini belirtmektedir.

En nihayetinde şunu ifade edebiliriz ki, depremin hemen akabinde ortaya çıkan davranış örüntüleri aynı zamanda dayanışma ekseninde şekillenmektedir. Ortaya çıkan bu dayanışma ise hem bireysel düzeyde hem

de toplumsal düzeyde çok önemli işlevlere sahiptir. Bu işlevler iki noktada özetlenebilir. Dayanışma, öncelikle, toplumsal hayatın sürdürülebilirliğini tehlikeye atabilecek sosyal ve kişisel çatışmaları zayıflatır. Afet zamanlarında ortaya çıkabilecek bireysel ve toplumsal tepkileri aza indirir ve antisosyal davranışları engeller. İkincisi ve daha önemlisi ise, afet zamanlarında dayanışma, insanların enerjilerini yapıcı şekilde kullanmaları için yeniden motive eder (Quarantelli ve Dynes, 1976: 7). Çalışmalardan da görüldüğü üzere dayanışma örüntülerinin afet sonrası dönemlerde yoğunlaşması, afet sonrası iyileşme sürecinde hem bireysel hem de toplumsal açıdan işlevsel olma özelliği göstermekte ve toplumu yeniden güçlendirebilecek bir rol oynamaktadır.

Çatışma Ekseninde Afet Okuması

Afetlerin hemen akabinde ortaya çıkan davranış örüntülerinin aynı zamanda dayanışma ekseninde şekillendiği aşikârdır. Ancak afetin bir başka sosyolojik boyutu daha bulunmaktadır ki, bunlardan biri de toplumsal çatışmadır. Bu yaklaşıma göre, afetlerin hemen akabinde ortaya çıkan davranış örüntüleri dayanışma ekseninde değil, çatışma ekseninde şekillenmektedir.

Afetlerin hangi sebeplerle çatışmaya yol açtığı sorgulandığında Quarantelli ve Dynes'in çalışmasının bir ölçüde cevap verdiği görülmektedir. Quarantelli ve Dynes (1976) yüzden fazla farklı doğal afet durumu üzerine yapılan çalışmalardan elde ettikleri verilerle, çatışmanın hangi koşullarda ortaya çıktığını belirlemeye çalışmışlardır. Quarantelli ve Dynes'in (1976: 8) afet okumasına göre, afetlerden hemen sonra ortaya çıkan çatışma iki noktada kendini göstermektedir. Afet zamanlarında çatışma öncelikle iyileşme için gönderilen kaynakların tahsis edilmesi sürecinde ortaya çıkmaktadır. Dışarıdan gelen yardımların zaman içerisinde azalacağına ve kaynakların tükeneceğine yönelik farkındalık, insanlar ve gruplar arasındaki çatışmayı artırmaktadır. Böyle bir farkındalığa sahip olan insanlar ve gruplar, azalan malzeme havuzundan geri kalan her şeyi kapmak için çatışma içerisine girmektedir (Quarantelli ve Dynes, 1976: 8-9). Çatışmanın görüldüğü ikinci nokta ise suçun paylaşılmasıdır (Quarantelli ve Dynes, 1976: 8-9). Tarihsel süreçte değişen afet algısı ile birlikte, afetin bu boyutu daha fazla açığa çıkmaya başlamıştır. Afetler, modern öncesi dönemde Tanrı'nın bir eylemi olarak görüldüğünden, modern dönemde ise doğanın bir eylemi olarak görüldüğünden bir çatışma kaynağı olarak görülmemiştir. Çünkü her iki afet okumasında da afete yol açan nedenler insan ve toplum hayatının dışında aranmıştır. Böylece afete yol açan nedenlerin insan ve toplum hayatının dışında aranması, afet zamanlarında ortaya çıkabilecek çatışma ihtimalini en

aza indirgemıştır. Ne zaman ki afetler insan kaynaklı felaketler olarak tanımlanmaya başlamış, o zaman yeni bir çatışma kaynağı haline gelmiştir.

Kaynakların tahsis edilmesi ve suçun paylaşılması sürecinde ortaya çıkan çatışmayı büyüten faktörler de söz konusudur. Afet zamanlarında çatışmayı artıran en önemli faktörlerin başında ideolojik ve ırksal öğeler gelmektedir. Oldukça farklı kimliklerden oluşmuş bir toplumda meydana gelen afette, bazı kesimlere yapılan ayrımcılık çatışmayı besleyebilir. Tierney (2007: 511), 1906 San Francisco depreminde, bölgenin azınlık sakinlerine yönelik kanun dışı şiddetin uygulanmasını, San Francisco'nun yerlilerine şüpheli yağmacıları öldürmek için ateş etme izni verilmesini ve Çin Mahallesi sakinleri kaçmaya zorlandıktan sonra Çin Mahallesi'nin yağmalanmasını bu çerçevede değerlendirmiştir. Afet zamanlarında çatışmayı şiddetlendiren ırksal faktörlere, Ryang'ın (2003) 1923'teki Tokyo Depremi üzerine çalışması örnek verilebilir. Tokyo Depremi'nin hemen akabinde, güvenilir bilgi eksikliği nedeniyle insanlar büyük bir panik içerisinde hareket etmiştir. Ryang'a (2003: 732) göre, bu kaosun tam ortasında Koreliler zulüm ve imha nesnesi olarak seçilmiştir ve yaklaşık altı bin Koreli öldürülmüştür. Daha da önemlisi ordu ve polis, bu zulmü engellemek şöyle dursun, zulmü örgütleyenler, azmettirenler ve göz yuman seyirciler haline gelmiştir (Ryang, 2003). Alfirdaus vd.'nin (2015), 2004 Tsunamisi üzerine yaptığı araştırma da bu bağlamda ele alınabilir. Alfirdaus vd.'ne (2015: 14) göre, 2004 Tsunamisi gerçekleştiğinde etnik gruplar arasında bir işbirliği söz konusu olmamış aksine, insanlar kendilerini şiddetli bir çatışma içerisinde bulmuştur. Katrina Kasırgası'nda ortaya çıkan resim ise çatışmanın ırksal boyutunu daha açık şekilde ortaya çıkarmaktadır. Katrina kasırgası sonrasında New Orleans'taki Afro-Amerikan kasırga kurbanları "azgın haydutlar" olarak nitelendirilmiş ve kanunsuzluk iddialarına cevap olarak öldürülme emri verilmiştir (Tierney, 2007: 512).

Çatışmanın büyümesinde ideolojik ve ırksal faktörler etkilidir, ancak çatışmayı büyüten üçüncü bir faktör olarak siyasetten bahsedilmesi gerekmektedir. Afet üzerine literatürde çatışmayı artıran bir faktör olarak siyaset görece ihmal edilmiştir, hâlbuki Olson'un (2000: 266) da belirttiği gibi, afet sonrasında sorulan şu üç soru afeti politize edici niteliğe sahiptir: Ne oldu? Kayıplar neden çok fazla? Şimdi ne olacak? Olson'a (2000: 266) göre, "Ne oldu?" sorusu her ne kadar teknik bir soru olsa da afet üzerine siyasi tartışmanın temelini oluşturur. "Kayıplar neden çok fazla?" sorusu ise dikkati doğrudan afet öncesi ve sonrası kamu politikası kararlarına ve bunların sonuçlarına yoğunlaştırarak afeti siyasi alana taşır. "Şimdi ne olacak?" sorusu ise afeti tamamıyla siyasi alanın merkezine yerleştirir

(Olson, 2000: 266). Böylece bu üç soru afeti siyasi bir sorun olarak yeniden inşa eder ve bazen de afeti siyasi bir krize dönüştürür. Nitekim afet sorunlarının daha çok politik olduğunu belirten Albala-Bertrand ve Cuny'e göre, afetler bir toplumun iç çelişkilerini şiddetlendirmekte, ekonomiyi parçalayarak hükümetleri dağıtmaktadır (akt. Olson ve Drury, 1997: 227).

Afet zamanında çatışmayı yaratan bu siyasi alanın ise birkaç boyutu söz konusudur. Örneğin, afet bölgesindeki yerel belediye yetkilileri bir siyasi partiden olabilirken, hükümet yetkilileri başka siyasi partileri temsil edebilir. Bu durum afet bölgesine gösterilecek hassasiyetin derecesini belirleyebilir (Qurantelli ve Dynes, 1976) ve toplumda derin bir çatışma çıkarabilir. Bir diğer boyut ise, siyasi yapının mekanizması ve işleyişi yüzünden toplum ile hükümet yetkilileri arasında ortaya çıkan çatışmadır. Özellikle, afetlerle siyasi ve idari merkezleşme derecesi arasındaki bağlantı çok önemlidir. Buna dikkat çekenlerden biri de Benjamin McLuckie olmuştur. McLuckie afetlerle merkezleşme arasındaki ilişkiyi İtalya, Japonya ve ABD üzerinden karşılaştırarak göstermiş, siyasi ve idari merkezleşme derecesi ile karar alma süreci arasında ters yönlü bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır (akt. Dynes, 1988: 105). Buna göre, siyasi ve iradi merkezleşme derecesi arttıkça, afet zamanlarında karar alma süreci daha fazla yavaşlamaktadır. Bütün yetkilerin tek bir elde toplandığı bir siyasi ve idari yapılaşmada, afet zamanında alınması gereken acil kararlar yeteri kadar hızlı bir şekilde alınmaz. Karar verme merciinde yer alanlar, siyasi merkezden gelecek emirleri beklemeksizin harekete geçemeyeceği için süreci yavaşlatırlar, böylece hükümet yetkilileri afet sonrası yardım sürecinde gerekli hızla hareket edememiş olurlar.

Hükümet yetkililerin geç kaldığı yerde ortaya çıkan bu boşluk bireysel yardımlarla ve sivil toplum örgütlerinin yardımlarıyla kapatılmaya çalışılır. Afetlerin hemen akabinde ortaya çıkan problemlerin çözülmesinde hükümet yetkililerin yetersiz kalması ve bunun bir sonucu olarak bireysel ve sivil toplum örgütlerinin yardımlarının çoğalması hükümetleri daha zayıf göstermektedir. Bu durum ise bazen hükümetlerin meşruiyetinin sorgulanmasına hatta hükümetlerin yıkılmasına kadar gitmektedir (Olson ve Drury, 1997: 227). Örneğin, 1985 Mexico City Depreminde, hükümet yetkilileri yardım sürecinde çok yavaş kaldığından dolayı, bireysel ve sivil toplum örgütleri ortaya çıkan boşluğu doldurmaya çalışmış ve bunun sonucunda da hükümet yetkililerine karşı çok ciddi protestolar gerçekleşmiştir (Tierney, 2007: 512). Bu durum en net şekilde 1999'da ülkemizde gerçekleşen Marmara Depremi'nde ortaya çıkmıştır (Green, 2005). Marmara Depreminde sivil toplum kuruluşları ve gönüllü insanlar

depremzedelere yardım sağlanması sürecinde çok önemli roller üstlenmiştir. Bunun en önemli sebebi, hükümet yetkililerinin deprem sürecinde kötü bir yönetim sergilemesidir. Yerel yönetim, yaralılara tıbbi yardım da dahil olmak üzere herhangi bir yardım hizmeti sağlayamamış, yardım ve kurtarma çabaları, çoğunlukla komşular, akrabalar ve kendiliğinden oluşan gönüllü gruplar tarafından sağlanmış, bu süreçler ise hükümet yetkililerinin meşruiyetinin azalmasına yol açmıştır (Jalali, 2002: 125). Ancak tam bu noktada olası bir yanlış anlaşılmanın önüne geçmek için parantez açarak bir noktanın açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. Sivil toplum örgütlerinin deprem sürecinde aktif bir rol alması her durumda hükümet yetkililerinin meşruiyetini baltalamaz. Tocqueville'in (2015) de belirttiği gibi dernekler devlet ve toplum arasında aracı bir rol oynayabilir. Sivil toplum örgütleri afet sonrası birden fazla rol üstlenerek, devlet kurumları ile afetzedeler arasında aracı haline gelebilir. Nitekim, Türkiye'deki literatürde güçlü devlet geleneği ile zayıf sivil toplum ilişkisinden yola çıkılarak afet dönemlerinde merkezîyetçi ve başarısız afet yönetimi gündeme getirilmiş (Aydın ve Özgür, 2014: 400), sivil toplumla devletin iş birliğinin desteklenmesi önerilmiştir. Afet yönetişimi çerçevesinde bu durum değerlendirildiğinde ise devletle sivil toplumun iş birliği içerisinde hareket etmesinin ve sorumlulukları paylaşmasının afet sonrası dönemde iyileştirici etkisinin olacağına dair vurgu artmıştır (Çakı, 2020: 1).

Ancak bu durum, afet zamanlarında sivil toplum örgütlerinin çok fazla rol alması durumunda hükümetlerin meşruiyetini baltalayabileceği gerçeğini de değiştirmez. Bu yüzden de hükümetler bunu engellemek için genelde sivil toplum örgütleriyle çatışma içerisine girerler. Kendi meşruiyetini sağlama adına, sivil toplum örgütlerinin yardımlarına el koymaya çalışırlar. Bu aynı zamanda yukarıda değinilen siyasi merkezileşme ile de bağlantılıdır. Siyasi merkezileşmenin bir sonucu olarak, depremzedelere yalnızca belirlenmiş devlet yetkililerinin ve seçilmiş birkaç devlet dostu sivil toplum kuruluşlarının yardım ulaştırmasına izin verilmektedir. Marmara Depremi üzerinden devam edilirse; valilerin, depremzedeler için çadır kentler inşa eden STK'lardan deprem bölgesini terk etmelerini istemesi, hükümet yetkililerinin bağışlanan mallar için tüm STK depolarını kapatmakla ve yönetimin onlara devredilmemesi durumunda çadırlara su ve elektrik tedarikini kesmekle tehdit etmeleri ve çeşitli kuruluşların banka hesaplarının dondurulması bu duruma örnek verilebilir (Jalali, 2002: 127-128). Mevcut çalışmalara bakıldığında, afet sonrasının zorluklar süreci olarak yönetilmeye çalışıldığı ancak belirli yerlerde paylaşılması gereken sorumlulukların ve yardımların çıkarlar açısından çatışmalara yol açtığı görülmektedir.

Çıkarlarla ilgili çatışmalar afetzedeler arasındaki kaynak paylaşımında söz konusu olabildiği gibi, afetzedelere yönelik iyileştirme faaliyetlerinde bulunan devlet ile sivil toplum örgütlerinin inşa edeceği güven ilişkilerinde de söz konusu olabilmektedir.

Toplumsal Cinsiyet Ekseninde Afet Okuması

Kitlesel panik ekseninde başlayan, dayanışma ve çatışma ekseninde devam eden afetlere sosyolojik ilgi, 20.yy'ın son yıllarından itibaren aynı zamanda toplumsal cinsiyet ekseninde şekillenmiştir. Böyle bir afet okumasının temelinde afetlerin “doğal” olmadığı, “sosyal ve politik” olduğu varsayımı bulunmaktadır (O’Keefe vd., 1976). Buna göre afetler etkisini, ülke ve toplumların gelişmişlik-gelişmemişlik düzeyine göre göstermektedir. Son elli yılın doğal afetlerini göz önüne alarak çıkarımlarda bulunan O’Keefe vd. (1976: 566-567) gelişmemiş ülkelerde görülen her afette hayatını kaybeden kişi sayısının artış gösterdiğini belirterek gelişmemiş ülkelerin afetlere yönelik kırılganlığının arttığına değinmiştir. O’Keefe vd.’nin (1976) azgelişmişlik ile kırılganlığı ilişkilendirmesi, doğal afetlerle ilgili çalışmalarda kırılgan grupların ve eşitsizliğe maruz kalanların ayrı kategorilerde ele alınmasını temellendirir. Buradan yola çıkarak kırılgan gruplar içerisinde yer alan kadınların afetle ilişkisinin, toplumsal cinsiyet başlığı altında, çatışma ve eşitsizlik bağlamında ele alınması gerekmektedir.

1960’lar sonrasında yaşanan siyasi, toplumsal ve ekonomik dönüşümler sonrasında toplumsal cinsiyet (gender), biyolojik cinsiyet (sex) kavramından farklı olarak biyolojik cinsiyetler arası toplumsal ilişkileri ve cinsiyete dayalı iş bölümünü esas alan bir kavram olarak kullanılmaya başlanmıştır. Kavramın birçok konuyla ilişkilendirilmesine ilaveten 1990’lardan bu yana toplumsal cinsiyet-afet ilişkisi akademik çalışmalarda (Fothergill, 1996; Fordham, 1998; Enarson, 1998) önem kazanmış ve araştırılmaya değer görülmüştür. Kırılganlık yaklaşımının (vulnerability paradigm) ele aldığı yaşlılar, engelliler ve çocuklar gibi marjinal sosyal gruplar içerisinde yer alan kadınların da afetlerden en fazla etkilenen grup olduğu vurgusu, konuyla ilgili çalışmaların artmasına sebep olmuştur (Gaillard vd., 2017: 431).

Yapılan bazı çalışmalar afetlerin, toplumsal cinsiyet bağlamında kadınlar üzerinde daha fazla dezavantajı olduğunu savunmaktadır (Enarson ve Morrow, 1998; Fothergill, 1998; Cannon, 2002). Yapılan çalışmalara göre kadınların afetlerle ilişkili kırılganlıklarının artmasında biyolojik, sosyal, ekonomik, siyasi ve çevresel koşullar önemli rol oynamaktadır (Enarson ve Fordham, 2001: 133). Bu koşulların etkili olma bağlamları Enarson ve Fordham tarafından şöyle açıklanmıştır: Biyolojik açıdan kadınların

hamilelik ve emzirme dönemlerinde hareket edebilme kapasitelerinin düşmesi ve daha fazla su ve gıdaya ihtiyaç duyması onları başkalarına muhtaç dezavantajlı bir grup haline getirmektedir. Yaşam süresinin artması dolayısıyla yaşlı kadın yoksulluğunun artması da kadınların afetlere yönelik kırılganlığını artırmaktadır. Sosyal açıdan, eğitim fırsatlarına ilişkin cinsiyet eşitsizliğinin dünya genelinde kadınlar aleyhinde sürdürülmesi ve uluslararası çalışmalarda görüldüğü gibi kadınların cehalet oranının daha yüksek çıkması kırılganlığı artıran bağlamlardır. Ekonomik açıdan bakıldığında ev ekonomisinde kadınların söz sahibi olmaması, ancak ev sorumluluğu ve çocuk bakımı gibi yeniden üretim alanlarında kadınların rol alması gerekliliği; kamusal alandaki ücretli işlerde çoğunlukla erkeklerin tercih edilmesi ve kadınların tercih edildikleri yerlerde de güvencesiz, kısmi zamanlı ve düşük statülü işlerde çalıştırılmaları dezavantaj olarak görülür. Bu sebepler dolayısıyla da kadınların, afetlerin getirdiği zararı telafi edebilecekleri ekonomik gelir ile kredi olanaklarına erişimlerinin çok zor olması, yoksulluğun feminizasyonu ile nüfus planlamasında ve şiddet konularında kadınların hedef gösterilmesi kırılganlıklarını artırır (Enarson ve Fordham, 2001: 133-134). 141 ülke üzerine araştırma yapan Neumayer ve Plümper (2007) kadınların, toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri dolayısıyla sosyo-ekonomik eşitsizliklere de maruz kaldığını ve doğal afetlerden daha fazla zarar gördüğünü ortaya koymuş; kadınların ölüm oranının erkeklerin ölüm oranının yaklaşık 14 katına ulaştığını belirtmişlerdir. Ekonomik açıdan kadınların afetlere yönelik kırılganlıklarına dair saha araştırması yapan Fothergill (2003: 659) ise orta sınıf altı ve işçi sınıfından az eğitilmiş kadınların yoksulluklarının (diğer sebepler olan yapısal ve kaderci perspektiften uzak olarak) çoğunlukla bireysel sebeplerle açıklandığını ve kadınların tembellik, çalışmayı sevmemek, ahlaki değerlerden uzak ve zevke düşkün olmak gibi unsurlarla suçlandıklarını, yapılan bağışlarla ilgili damgalamaya (stigma of charity) maruz kaldıklarını ortaya koymuştur. Bu yoksul kadınların yoksulluklarının sorumluluğu kendilerine yüklendiğinden yapılan yardım ve bağışlar haksızlık gibi görülerek, kadınların toplumsal yapıdan dışlanma ya da öteki olarak tanımlanma sebebi haline gelmektedir. Bu sebeple de çalışmanın örnekleminde yer alan düşük sosyo-ekonomik sınıftan kadınlar, orta ve üst sınıftan kadınlara kıyasla, siyahi kadınlar ise beyazlara kıyasla daha fazla yapılan yardımlardan dolayı öteki olarak hissetmektedir. Bu durumun afet sonrasında da deneyimlenmiş olması, yardım ve bağışlarda damgalamanın kadınların sınıfına göre hatta bazen etnik kökeni bağlamına göre gerçekleştiğini göstermektedir (Fothergill, 2003: 676). Kadınların oy kullanma süreçlerine tam katılım sağlayamamaları ve karar alma süreçlerinde etkin olamayışları siyasi açıdan kırılgan grup

olarak kalmalarına sebep olurken, çevresel koşullar açısından da kadınların afetlere yönelik daha kırılgan bir grup olduğu dikkat çekmektedir (Enarson ve Fordham, 2001: 134). Örneğin, özellikle kırsal alanlardaki evler afetlerden daha fazla etkilenmektedir ancak afet dönemlerinde kamusal ve ticari merkezler daha önemli görüldüğünden kırsal alandaki evlerin restorasyonu daha sonraki zamanlara bırakılır. Benzer şekilde ücretli işlerini evde yapan kadınların evlerinin zarar görmesi durumunda çifte zarar yaşanması kaçınılmaz olur. Çiftçilik veya bahçecilikle uğraşan kadınların çalışma alanlarına zarar geldiğinde ise afet yardımlarında bu zararların hesaba katılmaması ile kadınlar afetlere yönelik daha kırılgan olmaktadır (Enarson ve Fordham, 2001: 135). 2004 yılında Hint Okyanusu'nda meydana gelen 9.1 şiddetindeki depreme bağlı olarak oluşan tsunami felaketinde birçok ülke ve yerleşim yeri etkilenmiş, yaklaşık 230 bin kişi hayatını kaybetmiştir (Oxfam, 2009). Endonezya'da hayatını kaybeden 366 kişinin 284'ü kadın iken; Hindistan'da hayatını kaybeden 4289 kişinin 2406'sının kadın olduğu tespit edilmiş ve bu afette hayatını kaybedenlerin yaklaşık %70 ila %80'inin kadın olduğu vurgulanmıştır (Ünür, 2021: 362).

Ele alınan tüm koşullar bağlamında düşünüldüğünde aslında kadınların maruz kaldığı zorluklarda "kadın" kimliğinin ve onlara atfedilen toplumsal cinsiyet rollerinin etkili olduğu ve mevcut toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin afet döneminde de kadınlar aleyhine işlediği görülmektedir. Ayrıca toplumsal cinsiyet rolleri gereği ailenin bakım görevini üstlenen kadınların, afet dönemlerinde hem kurban hem de bakım veren konumunda olması bu süreçte duygularıyla toplumsal sorumlulukları arasında çatışma yaşamalarına sebep olmaktadır. Yaşanan doğal afet sonrasında afetzedelerin geneli için psikolojik destek beklenirken, kadınların, sorumluluk alanı içerisinde yer alan bireylere destek olma çabasının, afetin verdiği zararları telafi etme çabası ve mücadelesinin erkeklere oranla daha fazla olduğu dikkat çekmektedir (Morrow ve Enarson, 1996: 8). ABD'de 1992 yılında yaşanan Andrew kasırgası sonrasında toplumsal cinsiyet bağlamında araştırma yapan Morrow ve Enarson (1996: 7-10) afet ve risk alanında erkeklerin görünür olduğundan ancak arka planda kadınların aile üyeleri ve bakıma muhtaç kişilerle ilgilendiğinden, afet sonrası sürecin tamamıyla kadınlar tarafından kontrol edildiğinden bahsetmiş, hatta hastane, klinik ve okul gibi afet sonrası süreçleri yürüttüklerini belirtmiştir. Bunun yanında bazı çalışmalar da afetler sırasında birkaç farklı sebeple kadınların ölüm oranlarının erkeklere oranla daha fazla olduğunu ortaya koymaktadır. 2004 yılında Güneydoğu Asya'da meydana gelen ve on iki ülkeyi etkileyen tsunamide ölen kadınların sayısının erkeklerin sayısının dört katı oranında olduğu görülmektedir (MacDonald,

2005: 474). Ilgın ve Karagül (2022: 99) yaptıkları alan araştırmasında kadınların annelik kimliğinin baskın olması dolayısıyla çocuklarını koruma içgüdüleriyle siper olduklarını, bunu yaparken de hayatlarını kaybettiklerini; erkeklerin ise daha benmerkezci olduklarını ve afet sırasında hızla kaçabildiklerini ortaya koymuştur. Kadınların dezavantajlı yönlerine değinen bir başka çalışmada ise Ikeda (1995: 171), 1991'de Bangladeş'te yaşanan siklon afetinde ölenlerin büyük çoğunluğunun kadınlar, çocuklar ve yaşlılar olduğunu belirterek fiziki yetersizliklerinin etkili olduğunu vurgularken, kadınların ölümünü geleneksel giyim tarzı ile ilişkilendirmiştir. Ona göre kadınların yaşadıkları toplumda uzun, geleneksel elbiseler giymeleri onların kaçmasına ve hızlı hareket etmelerine engel olabilmektedir (Ikeda, 1995: 171). Pincha (2009) ise kadınların bazı toplumsal normlar çerçevesinde kapalı giyinmek zorunda olması sebebiyle afet anında uygun kıyafeti seçebilmek için zaman kaybettiklerini ve dolayısıyla kadın ölüm oranlarının arttığını ortaya koymaktadır.

Toplumsal cinsiyeti konu edinen afet araştırmalarına bakıldığında kadınların kırılganlıklarının ve duyarlılıklarının arttığı süreçlerde toplumsal cinsiyet rollerinin etkili olduğu görülmektedir. Bu süreç afet sonrası olumsuzluklarda da kendini göstermektedir. Oxfam raporlarının ortaya koyduğu gibi afetler sonrası olumsuz etkilerin üstesinden gelebilmek için toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin ortadan kaldırılması (MacDonald, 2005: 475), bireylerin afetten en az şekilde etkilenebilmesi için afet öncesi planlamalar ve düzenlemeler yapılması gerekmektedir.

Sonuç

Afete yönelik bu inceleme özellikle iki noktada önemli katkı sağlamaktadır. İlk olarak, doğa bilimlerinin konusu olarak düşünülen afetleri anlamada ve açıklamada sosyolojik bakış açısının önemli bir açıklama gücüne sahip olduğunu ve dolayısıyla sosyal bilimler açısından afetlerin değerlendirilmesinin önemli olduğunu göstermektedir. Afet sonrasındaki süreci dikkate aldığımızda bu gerçeklik daha açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Sosyoloji bilimini ortaya çıkaran unsur modern toplumun krizlerine çözüm bulma arayışıdır. Afetler de yarattığı krizlerle sosyoloji için adeta bir toplumsal laboratuvar niteliğine sahiptir. Bu krizleri anlama ve açıklama çabası, sosyolojiye başvurmayı gerekli kılmaktadır. Afetin sosyolojik okumasına bakıldığında, afetlere ilk sosyolojik ilgi kitlesel panik ekseninde olmuştur. Buna göre, kitlesel panik afetlerin hemen akabinde ortaya çıkan ilk tepkilerden biridir. Herhangi bir afet sonrasında ortaya çıkan yağmalama ve gasp gibi olaylar, kitlesel panik kavramının afet sonrası süreci anlamada ve açıklamada ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Bir

diğeri ise kitlesel paniğin temel varsayımlarını hedef alan dayanışmadır. Buna göre, afetlerin yarattığı ortak ıstırap, öncesinde var olan sosyal ayrımların yıkılmasına ve prososyal davranışların ortaya çıkmasına yol açar. Afetin yol açtığı yıkım ne kadar büyükse, ortaya çıkan birlik duygusu o kadar yüksektir. Afetin hemen akabinde gördüğümüz “gönüllüler” bunun en somut örneğidir. Ancak, afetin hemen akabinde aynı zamanda çatışma da söz konusudur. Bu çatışma ise özellikle kaynakların tahsis edilmesi ve suçun paylaşılması noktasında ortaya çıkmaktadır. Toplumsal cinsiyet eksenli bakıldığında ise, kadınların toplumdaki ikincil konumlarının afet dönemlerinde de etkili olduğu görülmektedir. Kadınlar gündelik hayatlarında aldıkları sorumluluklar, onların, afet sırasında da kendini öncelemeksizin başkasını temele alarak hareket etmesini beraberinde getirmektedir. Bu durum afet sonrasında da kadınların arka planda olmasına rağmen daha toparlayıcı ve destek verici olması ile kendini göstermektedir.

Bu araştırmanın daha da önemli ikinci katkısı, afetlerin tek bir boyutunun olmadığını, aynı anda birbirine tezat teşkil edebilecek durumlara nasıl yol açabileceğini göstererek, afet sonrasındaki sürecin önemine dikkat çekmesidir. Afetlere dayanışma ekseninde bakan sosyolojik okumada yardımlaşma duygusunun çok yaygın olduğu belirtilse de aynı zamanda kitlesel panik ve çatışmayı artıran pek çok faktör olduğunun da gözden kaçırılmaması gerekmektedir. Bu yüzden, sosyolojik okuma, olası çatışmaları ortadan kaldırmak adına afet sonrası koordinasyon sürecinin iyi yönlendirilmesinin elzem olduğunu, afet zamanlarında kontrolün sağlanmasının önemli ve gerekli olduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

- ALFIRDAUS, Laila Kholid, HIARIEJ, Eric, FARSIJANA, Adeney-Risakotta (2015), “Theories of Social Solidarity in the Situations of (Natural) Disasters”, *Politika*, 6.1, 26.
- AYDINER, Tolgahan ve ÖZGÜR, Hüseyin (2014), “Yönetişim ve Doğal Afetler: Türkiye’de Doğal Afet Yönetişimi Ne Kadar ve Hangi Biçimde Mümkün?”, *Kamu Yönetiminde Değişim Kayfor XII Bildiriler Kitabı*, Ed. Fatma Neval Genç, 395-404.
- BOZKURT, Veysel (2023), “Depremi Toplumsal Boyutu”, *Avrasya Dosyası*, 14.1, 77-99.
- CANNON, Terry (2002), “Gender and Climate Hazards in Bangladesh”, *Gender and Development*, 10.2, 45-50.
- COLLINS, Randall (2004), “Rituals of Solidarity and Security in the wake of Terrorist Attack”, *Sociological Theory*, 22.1, 53-87.

- ÇAKI, Fahri (2020), “Afet Yönetişiminde Sivil toplum ve Güven Algıları”, *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi* (SKAD), 6.12, 1-45.
- DRABEK, Thomas E (2017), “Sociology of Disaster”, KORGAN, Kathleen Odell, *The Cambridge Handbook of Sociology: Specialty and Interdisciplinary Studies*, Cambridge University Press, Cambridge, 139-147.
- DRURY, John, COCKING, Chris, REICHER, Steve (2009), “Everyone for Themselves? A Comparative Study of Crowd Solidarity Among Emergency Survivors”, *British Journal of Social Psychology*, 48.3, 487-506.
- DURKHEIM, Emile (2018), *Toplumsal İşbölümü*, Çev. Özer OZANKAYA, Cem Yayınevi, (3. Basım), İzmir.
- DYNES, Russell R. (1988), “Cross-cultural International Research: Sociology and Disaster”, *International Journal of Mass Emergencies and Disasters*, 6.2, 101-129.
- DYNES, Russell R. (1997), “Introduction”, DYNES, Russell R, DE MARCHI, Bruna, PALENDI, Carlo, *Sociology of Disasters: Contribution of Sociology to Disaster Research*, Franco Angeli Libri, Italy, 13-31.
- DYNES, Russell R. ve DRABEK, Thomas E. (1994), “The Structure of Disaster Research: Its Policy and Disciplinary Implications”, *International Journal of Mass Emergencies and Disasters*, 12.1, 5-23.
- DYNES, Russell R. (2000), “The Dialogue between Voltaire and Rousseau on the Lisbon Earthquake: The Emergence of a Social Science View”, *International Journal of Mass Emergencies and Disasters*, 18, 97–115.
- ENARSON, Elaine (1998), “Through Women’s Eyes: A Gendered Research Agenda for Disaster Social Science”, *Disasters*, 22.2, 157–173.
- ENARSON, Elaine ve FORDHAM, Maureen H. (2001), “From Women's Needs to Women's Rights in Disasters”, *Global Environmental Change Part B: Environmental Hazards*, 3.3, 133-136.
- ENARSON, Elaine ve MORROW Betty Hearn (1998), *The Gendered Terrain of Disaster: Through Women’s Eyes*, Greenwood Publications, Westport, CT.
- FORDHAM, Maureen H. (1998), “Making Women Visible in Disasters: Problematizing The Private Domain”, *Disasters*, 22.2, 126–143.
- FORTHERGILL, Alice (1996), “The Neglect of Gender in Disaster Work: An Overview of the Literature”, *International Journal of Mass Emergencies and Disasters*, 14.1, 33–56.
- FORTHERGILL, Alice (1998), “The Neglect of Gender in Disaster Work: An Overview of the Literature”, ENARSON, Elaine ve MORROW Betty Hearn, *The Gendered Terrain of Disaster: Through Women’s Eyes*, Praeger, Westport, CT, 11-25.

- FORTHERGILL, Alice (2003), "The Stigma of Charity: Gender, Class, and Disaster Assistance", *The Sociological Quarterly*, 44.4, 659-680.
- FRITZ, Charles Edward (1961), "Disaster", MERTON, Robert King ve NISBET, Robert A, *Contemporary Social Problems*, Harcourt, Brace and World, New York, 651-694.
- FRITZ, Charles Edward ve WILLIAMS, Harry B. (1957), "The Human Being in Disasters: A Research Perspective", *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 309.1, 42-51.
- FUREDI, Frank (2007), "The Changing Meaning of Disaster", *Area*, 39.4, 482-489.
- GAILLARD, Jean-Christophe, SANZ, Kristinne, BALGOS, Benigno C, DALISAY, Soledad Natalia M, GORMAN-MURRAY, Andrew, SMITH, Fagalua, TOELUPE, Vaiotoa (2017), "Beyond Men and Women: A Critical Perspective on Gender and Disaster", *Disasters*, 41.3, 429-447.
- GRAY, Peter, OLIVER, Kendrick (2001), "The Memory of Catastrophe", *History Today*. (2024, 18 Nisan) Erişim Adresi: <https://www.historytoday.com/archive/memory-catastrophe>
- GREEN, Penny (2005), "Disaster by Design: Corruption, Construction and Catastrophe", *British Journal of Criminology*, 45.4, 528-546.
- HAK İNİSİYATİFİ DERNEĞİ (HİD), (2023), 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş Depremi: Malatya Gözlem, İnceleme ve Tespit Raporu, Ankara. (2024, 18 Nisan) Erişim Adresi: <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/bitstream/handle/1/2293/Hak-%c4%b0nisiyatifi-Malatya-Deprem-Raporu.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- HAWDON, James ve RYAN, John (2011), "Social Relations that Generate and Sustain Solidarity after A Mass Tragedy", *Social Forces*, 89.4, 1363-1384.
- IKEDA, Keiko (1995), "Gender Differences in Human Loss and Vulnerability in Natural Disasters: A Case Study from Bangladesh", *Indian Journal of Gender Studies*, 2.2, 171-193.
- ILGIN, Hicran Özlem ve KARAGÜL, Damla (2022), "Afet Süreçlerinde Kadınlara Yönelik Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğinde Sivil Toplum Kuruluşu Çalışanlarının Deneyimleri: Çanakkale İli Örneği", *Journal of Emerging Economies and Policy*, 7.2, 85-103.
- JALALI, Rita (2002), "Civil Society and the State: Turkey after the Earthquake", *Disasters*, 26.2, 120-139.
- MACDONALD, Rhona (2005), "How Women Were Affected by the Tsunami: A Perspective from Oxfam", *PLOS Medicine*, 2.6, 474-475.
- MORROW, Betty Haern ve ENARSON, Elaine (1996), "Hurricane Andrew through Women's Eyes: Issues and Recommendations", *International Journal of Mass Emergencies and Disasters*, 14.1, 5-22.

- NEUMAYER, Eric ve PLUMPER, Thomas (2007), “The Gendered Nature of Natural Disasters: The Impact of Catastrophic Events on the Gender Gap in Life Expectancy, 1981-2002”, *Annals of the Association of American Geographers*, 97.3, 551-566.
- O’KEEFE, Phil, WESTGATE, Ken, WISNER, Ben (1976), “Taking the Naturalness out of Natural Disasters”, *Nature*, 260.15, 566-567.
- OLSON, Richard Stuart (2000), “Toward A Politics of Disaster: Losses, Values, Agendas, and Blame”, *International Journal of Mass Emergencies and Disasters*, 18.2, 265-287.
- OLSON, Richard Stuart ve DRURY, A Cooper (1997), “Un-therapeutic Communities: A Cross-national Analysis of Post-disaster Political Unrest”, *International Journal of Mass Emergencies and Disasters*, 15.2, 221-238.
- OXFAM, (2009), In The Wake of The Tsunami- An Evaluation of Oxfam Interantional’s Response to The 2004 Indian Ocean Tsunami, (2024, 25 Mayıs) Erişim Adresi: https://www-cdn.oxfam.org/s3fs-public/file_attachments/oxfam-international-tsunami-evaluation-summary_3.pdf
- PINCHA, Chaman (2009), *Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Afet Yönetimi: Uygulamacılar İçin El Kitabı*, Çev. Demirer D, KESKİN, Kocaeli Üniversitesi Yayınları, Kocaeli.
- PRINCE, Samuel (1920), *Castastrophetrophe and Social Change*, Kind&Son, London.
- QUARANTELLI, Enrico L. (1954), “The Nature and Conditions of Panic”, *American Journal of Sociology*, 60.3, 267-275.
- QUARANTELLI, Enrico L. ve DYNESS, Russell R. (1976), “Community Conflict: Its Absence and Its Presence in Natural Disasters”, *Mass Emergencies*, 1.2, 139-152.
- RYANG, Sonia (2003), “The Great Kanto Earthquake and the Massacre of Koreans in 1923: Notes on Japan’s Modern National Sovereignty”, *Anthropological Quarterly*, 76.4, 731-748.
- SOROKIN, Pitirim Alexandrovich (1942), *Man and Society in Calamity; The Effects of War, Revolution, Famine, Pestilence Upon Human Mind, Behavior, Social Organization and Cultural Life*, E.P. Dutton, New York.
- STRAUSS, Anselm L. (1944), “The literature on Panic”, *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 39.3, 317.
- TIERNEY, Kathleen J. (2007), “From the Margins to the Mainstream? Disaster Research at the Crossroads”, *Annual Review of Sociology*, 33, 503-525.
- TOCQUEVILLE, Alexis (2015). *Amerika’da Demokrasi I*, Çev. Özcan DOĞAN, Doğu Batı Yayınları, Ankara.

Hasan YENİÇIRAK - Betül DURMAZ YURT

ÜNÜR, Ece (2021), “Afet Yönetiminde Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Doğal Afetlerde Cinsiyete Dayalı Zarar Görebilirlik Farkı”, *İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13.2, 351-381.